

MEMDUH ŞEVKET ESENDAL'IN BİÇEMİNE DİLBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM: BİR ÖYKÜ VE ÇÖZÜMLEME “PAZARLIK”

Canan Aslan

Kurmaca metinlerde yazar tarafından ara ara kullanılan karşılıklı konuşmaların yapıları ve mantığının incelenmesiyle ilgili olarak son yıllarda kimi model ve varsayımlar önerilmiştir. Biz bu çalışmada, Grice'ın geliştirdiği “karşılıklı işbirliği ilkelerine uyulup uyulmadığının incelenmesi” modelinden yararlanarak Memduh Şevket Esendal'ın bir öyküsünü inceleyeceğiz. Grice, karşılıklı konuşmayı gerçekleştiren kişilerin, konuşmalarında birbirleriyle bir tür işbirliği içinde olduklarını öne sürer. Bu modele göre konuşmacılar, konuştukları konu üzerinde yeterli olduğuna inandıkları kadar konuşurlar. Kendi inançları gereği doğru ve bağıntılı olan neyse onu söylerler.

Kurmaca metinlerdeki kurmaca konuşmalar, toplumdaki gerçek kişiler arasındaki gerçek konuşmaların yapay biçimleridir ve estetik, izleksel amaç ve uzlaşımınla biçimlendirilmişlerdir. Örneđin bir öyküdeki kurmaca kişiler arasındaki konuşmalar, doğrudan ve karşılıklı yapılan konuşmalar şeklinde olabilir. Ancak yazar bu konuşmayı kendi gizli ya da açık olan amaçları doğrultusunda kimi zaman da estetik kaygılarla düzenler. İşte bu nedenle de kurmaca metinlerin içindeki ikili konuşmalarda, ancak toplum içinde yer alan gerçek konuşmalarda görülebilen rutin özellikler (konuşmaların giriş ve sonuç bölümleri, hataları görmezden gelme, konuşma hatalarını düzeltme, dil sürçmeleri, vb.) yer almaz. Bu nedenle; 1) Kurmaca diyaloglar rutin değildirler; 2) Bu tür diyaloglar yazarların ancak ‘anlatılabilir’ olma özelliğini taşıdıklarını varsaydıkları bilgileri içerirler; 3) İçlerinde onları sıradan gündelik konuşmalardan farklı kılan özellikleri ve özel düzenlemeleri barındırırlar (Erden, 2002:165).

Erden, “Çağdaş öykü yazarlarımıza, deneysel ve yaratıcı dil kullanımlarına,

tür denemelerine ve yenilik arayışlarına dilbilimsel yaklaşım” (2001:11-12) başlığı altında yazarları çeşitli gruplara ayırmıştır. Bunlardan birisi de “Karşılıklı konuşmaları önceleyerek tiyatro oyunlarına benzer nitelikte öykü türünü gerçekleştiren yazarlar”dır ve işte incelemek amacıyla bir öyküsünü seçtiğimiz Esendal, bu grubu temsil etmektedir.

AMAC

Nesin (1973:140), karşılıklı konuşmalara önemli ölçüde yer ayıran Memduh Şevket Esendal öykülerinin “Yobazlığı, sosyete kadınlığının rahatlık düşkünlüğünü, korkuya yatkın tembel memur ahlakını, sorumsuzluğu, ülküsüz zevk arayıcılığını, emeksiz geçimlerini” anlattığını söylemektedir. Hengirmen (2000:81) de Esendal öyküleri için şunları söylemektedir:

...1940 sonrasında gelişen Türk hikayeciliğinin öncüsü olan M. Ş. Esendal, konularını günlük hayatın içinden aldı. Esnaf, ev kadını, çocuk, küçük memur, çirak vb. her an karşılaştığımız sıradan insanları anlattı. Bütün bu tipleri kendi doğal ortamlarında küçümsemeden, abartmadan verdi. Ayrıntılara girmede. Öykülerini ince esprilerle, sevimli diyaloglarla süsledi. Yaşama sevinci, umut ve neşe veren öyküler yazdı. Son derece doğal, yapmacıksız, yalın, günlük konuşma dilinin tüm güzelliklerini yansıtan bir dili vardı.

Cumhuriyet'ten Sonra Hikaye ve Roman adlı kitabında Tahir Alangu (Aktaran: Nesin, 1973:140), Esendal öykülerinin biçemi konusunda “...Bugün artık edebiyatımızda yerleşmeye başlayan bir dilin konuşma diline dayanan yeni yazı dilinin öncülüğünü yapmıştır. Halkın dilini ve yaşayışını çok iyi bilmesinin bu başarıda büyük hissesi vardır” demektedir.

Gerçekten de Esendal öykülerinin her birinde diyaloglar önemli bir yer tutmaktadır. Esendal, bu diyaloglar sayesinde çok iyi gözlemlediği toplumsal ilişkileri tatlı bir dille eleştirmektedir.

İşte bu çalışma, diyaloglar aracılığıyla toplumu ve insan ilişkilerini güldürerek eleştiren, bunu gerçekleştiren de insanları incitmeyen Memduh Şevket Esendal’ın biçimini, yazınsal dilbilimin önerdiği kuram ve inceleme yöntemlerinden birisi aracılığıyla betimlemeyi amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Türk kısa öykücülüğünün öncülerinden Memduh Şevket Esendal’ın karşılıklı konuşma üzerine kurulmuş olan *Pazarlık* adlı öyküsü, Finegan (1994)’ın Grice (1975)’dan geliştirip aktardığı söylem kuramı ile dilbilimsel açıdan öykü kişileri arasındaki diyalogları inceleme yöntemi ışığında ve Toolan (1990)’ın yine Grice (1975)’dan geliştirdiği ve Faulkner’in bir eserindeki diyaloglara uyguladığı yöntem doğrultusunda ele alınacaktır. Söz konusu kuram ve yöntemler kısaca aşağıdaki şekliyle özetlenebilir:

Sözeylem Kuramı

Dil aracılığıyla gerçekleştirilen hareketler ve eylemler sözeylem olarak adlandırılabilirler ve altı grupta incelenebilirler. Bunlar:

1. Simgelene işlevi olan sözeylemler (Representatives)
2. Üstlenme işlevi olan sözeylemler (Commissives)
3. Yönlendirme işlevi olan sözeylemler (Directives)
4. Bildirme işlevi olan sözeylemler (Declaratives)
5. Anlatım işlevi olan sözeylemler (Expressives)
6. Yargı işlevi olan sözeylemler (Verdictives)

Yukarıda sözü edilen bu altı tür sözeylemin her birinin iki önemli bileşkesi vardır:

(1) Düzsöz (Locution): Sözeylemin dilbilgisel yapısı ve dilbilimsel anlamı.

(2) Edimsöz (Illocution): Sözeylemin amacı. Diğer bir deyişle, her sözeylemin dilbilgisel yapısının ve anlamının toplum içindeki insan ilişkilerinin gerçekleşmesinde birden fazla işlevi olabilir. Sözeylemlerin yorumlanmasında etkin olan kimi kurallar vardır. Her kültürde farklı şekillerde ortaya çıkan bu kuralların tümü İşbirliği İlkesi (Cooperative Principle) adı altında tanınmaktadır. Aslında bu kurallar belirli bir kültürün içinde de farklılıklar göstermektedir. İşbirliği ilkesine göre, konuşmacının karşılıklı konuşmaya olan katkısının, gerektiği anda, konuşmanın amacına ve yönüne uygun olarak yeterli olması gerekmektedir. Ne eksik ne de fazla. İşbirliği ilkesi insanlararası iletişimde dört ayrı ilke şeklinde ortaya çıkmakta ve konuşmacının sözcelerinin yorumunda kullanılmaktadır.

1. Nicelik İlkesi (Maxim of Quantity): Konuşmacı katılımcıların sözceleri anlayabilmesi için gerektiği kadar bilgi vermelidir.

2. Tarz İlkesi (Maxim of Manner): Konuşmacının belirsizlikten kaçınması gerektiğini öngören bu ilke konuşmanın net ve düzenli olmasını öngörmektedir.

3. Nitelik İlkesi (Maxim of Quality): Konuşmacının doğruluğuna inandığı şeyleri söylemesini öngörmektedir.

4. Bağıntı İlkesi (Maxim of Relevance): Konuşmacının söylediklerinin durumsal bağlama uygun olmasını öngörmektedir.

Yukarıda kısaca özetlenen kuramın ve uygulayıcılarının önerdiği inceleme ve betimleme yöntemi genel olarak dört aşamadan oluşmaktadır:

1. Öykü içindeki karşılıklı konuşmaların dizgesel yapılarının betimlenmesi.
2. Öykü içindeki karşılıklı konuşmalarda işbirliği ilkesine uyan bölümlerin saptanıp betimlenmesi.
3. Öykü içinde karşılıklı konuşmalarda işbirliği ilkesine uymayan bölümlerin saptanıp betimlenmesi.

4. Öykü içindeki karşılıklı konuşmalarda gülmece ve eleştiri özelliği taşıyan bölümleri oluşturan tümcelerın dilbilgisel yapıların, dilbilgisel anlamların (düzsöz) ve aynı tümcelerın toplumsal işlevlerin (edimsöz) saptanıp betimlenmesi (Erden, 2002:165).

Bu betimleme yöntemini Memduh Şevket Esendal'ın Pazarlık adlı öyküsüne uygulamadan önce, sözkonusu öyküyü kısaca özetlemek yerinde olacaktır:

Öykünün başkişisi, gümrük aracılardan, kırk beş yaşlarında, uzun kara bıyıklı esmer bir adam olan Faik Efendi'dir. Faik Efendi, etrafında toplanmış dört beş kişilik bir gruba İstanbul Eminönü'ndeki son büyük zelzeleyi anlatmaya çalışır. Deprem sırasında Yenicami minarelerinin birbirine dokunup ayrıldığını, kaldırım taşlarının su içinde fasulye gibi kaynadıklarını, tramvay beygirlerinin ayaklarını açtıklarını, yemişlerin dansa kalktıklarını ve en son olarak da köprünün üzerinde beş yüz bin kadar insan olduğunu söyler. Fakat olayları öylesine abartarak anlatır ki, etrafındakiler, özellikle Feyzi Bey, imamın oğlu Rıza ve Remzi Bey, onun bu yalana varan abartılı anlatımını sevimli bir dille alaya alırlar. Faik Efendi, önce bozulur; ama çevresinde bulunanların onu saracaklarını düşünerek Feyzi Bey ile pazarlığa girer ve önce 'beş yüz bin insan vardı' derken sonra bu sayı pazarlık yapı yapı beş bine iner.

Memduh Şevket Esendal'ın Pazarlık adlı öyküsünün büyük bir bölümü, Faik Efendi ile depremi anlattığı kişiler arasında geçen diyaloglardan oluşmaktadır. Bu diyalogları gerçekleştiren kişiler arasındaki abartılı konuşmalarla pazarlıkların neden olduğu gülünç durumlar aslında öykü kişilerinin simgeledikleri kişilerin psikolojik durumlarını, konumlarını ve eğitimlerini yansıtmaktadır. Faik Efendi'nin psikolojik durumu (var olan durumu abartarak, hatta neredeyse yalana başvurarak söylemesi), aynı paragrafta kullandığı eylemlerin zamanlarına da yansımaktadır:

ÖRNEK 1:

- Şey, dedi, ya... O zaman biz de şaşmıştık. Sonra oturduğumuz bostanda bir tersaneli vardı, ben ona sordum, o dedi ki, dubaların zincirleri paslanmış, bel kalınlığında midye tutmuştur. Direk gibi. Dubalar delinse de suyun üstünde durur." (Esendal, 2000:95)

Bu eylemler sırasıyla, şaşmıştık (geçmiş zamanda bitmişlik), sordum (geçmiş zaman), dedi (geçmiş zaman), paslanmış (geçmiş zaman), tutmuştur (olasılık ya da varsayım kipi) şeklinde ortaya çıkmakta ve kesin bir yargı belirtmemektedirler.

ÖRNEK 2:

- Ben, dedi, yalan söyleyecek değilim ya, gözümle gördüm. Ana baba günü, muhalakallah... diyelim, hadi ben yanılıyorum, beş yüz bin olmasın; yüz bin kişi vardı ya? Yüz bin kişi az mı? (Esendal, 2000:94).

Yine yukarıda örneklediğimiz bu paragrafta, eylem zamanlarının farklı

olduğu daha net gözlenmektedir.

Bu durumu diğer diyaloglardan da örneklemek olasıdır: Kaynıyordu (geçmişte süreklilik), baktım (geçmiş), duruyor (süreklilik), kalkmış (geçmiş), saymadık (geçmiş), olmaz (geniş zaman olumsuz), olsun (dilek), bilmem (geniş zaman olumsuz) şeklinde ortaya çıkmakta ve yine kesin bir yargı belirtmemektedirler. (1.diyalog, s.92). Faik Efendi'nin kullandığı ad sözcükleri ise, sevimli bir hareketliliğin, bir eylemin, bir devinimin olduğuna işaret etmektedirler. Faik Efendi, doğal afetlerden olan zelzeleyi canlılık, hareket, coşku bildiren sözcükler ve benzetmeler yardımıyla anlatmaktadır: “Kaldırım taşları, su, fasulya, tramvay beygirleri, ayak, mavna, yemiş, dans, köprü, kişi”. Bu da öykü başkışisi Faik Efendi'nin hoşsohbet, iyimser, canlı ve dışa dönük bir kişiliğe sahip olduğu izlenimini vermektedir.

ÖRNEK 3:

Etraftakiler çokça gülüştüler, Faik Efendi de biraz gevşer gibi oldu:

-Adam, dedi, beş yüz bin olmasın da, dört yüz bin olsun!

-Dört yüz bin de olmaz.

-Neden?

-E, hesap meydanda. Diyelim köprünün boyu olsun, dört yüz metre, öyle mi?

-Ne bileyim, ölçmedim ya!

-Canım, şimdi beş yüz bin kişiyi gözle hesap ediyordun, köprüyü neden hesap edemiyorsun?

-Ne bileyim ben, sizin sözünüze karşı söylüyorum!

-O halde, ben ölçtüm. Dört yüz metre. Eni de olsun on iki metre, dört yüz kere on ikimiz ne eder? Efendim... On kere dört yüz dört bin, dört bin sekiz yüz metre murabbai, her metre murabbai'da da dört kişi dursa, dört kere sekiz otuz iki, dört kere dördümüz de on altı, on dokuz, bu da etti on dokuz bin iki yüz. Dört yüz bine varmaya? Efendim... tamam üç yüz seksen küsur bin kişi kalır açıkta (Esendal, 2000:93-94).

Yukarıdaki örnekte, Faik Efendi'nin abartılı konuşmalarına karşı, ikinci konuşmacı olan Feyzi Bey'in nasıl pazarlık yaptığı, sayıyı nasıl düşürmeye çalıştığı görülmektedir. Faik Efendi, deprem anındaki olayları, yalana varan bir abartıyla anlatmakta, gülünç olma uğruna köprüde beş yüz bin insan olduğunu söylemekte ve bunda ısrar etmektedir. Fakat çevresindeki insanların kendisini saracağı, dalga geçeceği korkusuyla da insanları ikna etmenin yollarını aramakta, en azından bir orta yol bulmayı denemektedir. Bu da durumu epeyce önemsediğini göstermektedir. Ayrıca toplumdaki diğer insanların kendisiyle dalga geçmesini, kendisini dışlamasını istememektedir. Bir başka deyişle toplumsal değerlerin etkisi altındadır, toplumsal ilişkilere önem vermektedir.

Faik Efendi, gerektiğinde topu kendisinden daha etkili meslek mensuplarına atıp (tersaneli birine), söylenenleri onların ağızlarına koymakta, olaya daha etkili bir kılıf, kendisine de daha sağlam bir kaynak arayarak kendisini düştüğü bu zor durumdan kurtarmayı denemektedir. Fakat bu bilgilerin de akla mantığa uyar bir yanının olmaması, Faik Efendi'nin bilgisiz ve eğitimsiz biri olduğuna işaret etmektedir:

ÖRNEK 4:

Sonra oturduğumuz bostanda bir tersaneli vardı, ben ona sordum, o dedi ki, dubaların zincirleri paslanmış, bel kalınlığında midye tutmuştur. Direk gibi. Dubalar delinse de suyun üstünde durur.” (Esendal, 2000:95).

ÖRNEK 5:

“... Artık, siz de bu kadar olmaz. İnsanda göz var, izan var... Canım köprü'nün üstünde kaç kişi var, insan bunu görmez mi? Bu meydana bir şey...” (Esendal, 2000:93).

Yukarıdaki diyalogda da konuşmacının yalan söyleyen, abartan ve üstüne gidildiği için de şaşkın duruma düşen bir insan psikolojisiyle konuştuğu açıkça bellidir. Tekrara dayalı sözcük kullanımları, üç nokta ve bitmemiş tümceler varlığı söz konusudur: “Bu”, “bunu”, “bu”, “var”, “var”, “var” ve “üç nokta”nın iki kere kullanımı.

ÖRNEK 6:

-Köprü'nün üstü bu kadar adam aldığına...

-Canım, o kargaşalıkta saydınız mı?

-Saymadık ama, her halde vardı... Canım köprü'nün üstünde kaç kişi var, insan bunu görmez mi?

Yine bu diyalogdaki gerek dilbilgisel, gerekse de anlamsal yanlışlar, Faik Efendi'nin eğitimsizliğini işaret etmektedir.

1. Öykü içindeki karşılıklı konuşmaların dizgesel yapıları, öykü içindeki diyalogların kendilerine özgü yapıları ve geçirdikleri aşamalar

Diyalogların neredeyse tümü açık olarak belirli bir konuyla ilgilidir. Hangi konunun tartışıldığı konusunda okuyucuyu tereddüte düşürecek bir durum yoktur.

Herhangi bir öyküdeki diyalogları incelerken Toolan'ın aşağıda belirttiği aşamaları göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Erden, 2002:167):

A-Karşılıklı konuşmanın konusu

B-Karşılıklı konuşmada konunun gelişmesi

C-Karşılıklı konuşmada konunun çözümlenmesi ya da sonlandırılması.

Konunun gelişmesi ve çözümlenmesinden oluşan böyle bir dizgeye ek olarak, Finegan, karşılıklı konuşmaların dizgesel yapılarının oluşmasında

aşağıdaki etkenlerin varlığının önemine ayrıca dikkat çekmektedir (Erden, 2002:168):

D- Konuşmacıların belirli bir sıraya göre konuşmaları ve kimin ne zaman ne konuşacağına karar vermesi

E- Birbirleriyle uyumlu ikili dil kullanımları

(a) Soru-yanıt

(b) Davet-kabul

(c) Özür- özürün kabulü

(d) Rica- ricanın kabulü

(e) Karar-karara karşı çıkma

F- Diyaloğun başlaması (başlangıç aşaması)

G-Diyaloğun son bulması (sonlanma ve çözümlenme)

H-Rutin konuşmalar

I- Konuşmacılardan birinin yaptığı bir hatayı düzeltmesi ya da dil sürçmesine açıklık getirmesi.

Esendal'ın öyküsündeki karşılıklı konuşmaların tümünü birbirleriyle uyumlu olan ikili bir dil kullanımı oluşturmaktadır: Karar- Karara Karşı Çıkma.

-Öykünün baş kişisinin öykü boyunca bir kararını kabul ettirmeye, çevresindeki insanları bu konuda ikna etmeye çalışması,

-Farklı meslek ve yaş grubundan olan kişilerin de bu karara karşı çıkmaları.

Bu karşılıklı konuşmanın konusunu, İstanbul'daki son zelzele, konunun geliştirilmesini ise yazarın "karar-karara karşı çıkma" ikili dil kullanımı aracılığıyla ortaya çıkardığı toplumsal bir kısır döngü ve bu döngüde yer alan farklı kesimlerden kişilerin verdikleri yanıtlar oluşturmaktadır (Gümrük aracı Faik Efendi, Harbiye Nezareti Mektubi Kalemî müsevvitlerinden Feyzi Bey, imamın oğlu Rıza ve Eczacı Remzi Efendi). Öykünün sonunda ise, beklenen çözüm ya da sonuç gerçekleşmektedir. Okuyucunun öykü boyunca beklediği çözüm ve sonuç, öykünün başkişisinin devamlı olarak kabul ettirmeye çalıştığı abartılı anlatımın olabilir ve normal bir anlatıma dönüştürülmesidir. Öykü, en sonunda Faik Efendi'nin söylediği abartılı konuşmalardan vazgeçip, diğer konuşmacılarla bir orta yolu bulması, bir başka deyişle anlaşmaya varmasıyla son bulmaktadır. Öyküde konuşmacılar belli bir sıraya göre konuşmamaktalar. Bu sıra, her seferinde Faik Efendi'nin insanları zelzeleyle ilgili abartılı anısına inandırmak istemesi ve yine her seferinde bir başka kişinin, değişik dil kullanımı aracılığıyla alaylı karşı çıkması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Konuşmayı başkişi olan Faik Efendi başlatmakta, önce Feyzi Bey, sonra imamın oğlu Rıza, sonra da diğerleri lafa karışmaktalar. Bazen karşılık verilmediği halde Rıza söze karışmakta, Faik

Efendi'nin kararına alaylı bir yaklaşımla karşı çıkmaktadır:

ÖRNEK 7:

“- Faik Ağabey, ağzın kızdı da ölçüyü kaçırdın” (Esendal, 2000:92).

Öyküdeki diyalogun başlangıç aşaması, öykünün başkişisinin depremde gördüklerini abartarak anlatması ve insanları inandırmaya çalışmasıdır. Öykü aynı konuya göndermede bulunan on iki ayrı diyalogdan oluşmaktadır:

1. Faik Efendi - Feyzi Bey
(Mahalle kahvesinin önünde, kapının sağ tarafında)
2. Faik Efendi - İmamın oğlu Rıza
(Mahalle kahvesinin önünde, kapının sağ tarafında)
3. Faik Efendi - Feyzi Bey
(Mahalle kahvesinin önünde, kapının sağ tarafında)
4. Feyzi Bey - Dinleyenlerden biri
(Mahalle kahvesinin önünde, kapının sağ tarafında)
5. Faik Efendi - Kahveci çırağı Rüstem
(Mahalle kahvesinin önünde, kapının sağ tarafında)
6. Faik Efendi - Eczacı Remzi Efendi- İki kişi
(Mahalle kahvesinin önünde, kapının sağ tarafında)
7. Faik Efendi - Feyzi Bey
(Mahalle kahvesinin önünde, kapının sağ tarafında)
8. Faik Efendi - İmamın oğlu Rıza
(Mahalle kahvesinin önünde, kapının sağ tarafında)
9. Faik Efendi- Feyzi Bey
(Mahalle kahvesinin önünde, kapının sağ tarafında)
10. Faik Efendi - İmamın oğlu Rıza
(Mahalle kahvesinin önünde, kapının sağ tarafında)
11. Faik Efendi - Feyzi Bey
(Mahalle kahvesinin önünde, kapının sağ tarafında)
12. Faik Efendi - Kahvedeki kişiler
(Mahalle kahvesinin önünde, kapının sağ tarafında)

Öyküdeki karşılıklı konuşmalar, Faik Efendi'nin söylediği yalanlar konusunda ikna etmeye çalıştığı kişilerin bilerek ve dalga geçerek ısrarla karşı çıkmalarıyla sürmektedir.

ÖRNEK 8:

-Ya! dedi. Böyle şeye inanmak olur mu? Biz de o zaman inanmamıştık. Ancak Remzi Efendi'nin buyurduğu gibi bir hikmet var ki, duruyor. Remzi Efendi derin derin içini çekerek:

-Ya, hikmet, dedi... Ondan sonra iki kişi de içlerini çekerek, acıklı acıklı:

-Dünya bu... dediler. Yeniden susuldu. Faik Efendi biliyor ki saracaklar, hem de fena saracaklar. Biraz durduktan sonra, dayanamayarak,

-Yok, ama, dedi, valla saracaksınız... Olmaz ki... İnsanı lakırdı ettiğine de pişman edersiniz. Feyzi Bey, canım, valla sen yapıyorsun (Esendal, 2000:95).

Öyküde Faik Efendi'nin abartılı konuşmalarının üstüne en çok Feyzi Bey gitmekte, her seferinde Faik Efendi'nin yalanını çıkarmakta ve diğerlerinin içinde yüzüne vurmaktadır. Yukarıdaki diyalogda Faik Efendi, söylediklerine en çok da Feyzi Bey'in inanmadığını bilmekte ve ısrarla onu inandırmaya çalışmaktadır: "İnsanı lakırdı ettiğine de pişman edersiniz. Feyzi Bey, canım, valla sen yapıyorsun." Diğer kişileri ise, çok fazla dikkate almamaktadır. İmanın oğlu Rıza ara ara konuşmaya katılmakta; fakat Faik Efendi tarafından çok fazla önemsenmemektedir. Bu da oradaki kişiler içerisinde en sözü dinlenir, en dikkate değer, en bilge, en uyanık ve ağzı en çok laf yapan kişinin Feyzi Bey olduğunu göstermektedir. Bu, verdiği örneklerden ve yaptığı hesaplardan da anlaşılmalıdır.

2. Öykü içindeki karşılıklı konuşmalarda işbirliği ilkesine uyan bölümlerin saptanıp betimlenmesi

Öyküdeki karşılıklı konuşmalarda işbirliği ilkesine uyan bölüm bulunmamaktadır.

3. Öykü içindeki karşılıklı konuşmalarda işbirliği ilkesine uymayan bölümlerin saptanıp betimlenmesi

Konuşmacılar karşılıklı konuşma esnasında, kimi nedenlerle zaman zaman işbirliği ilkesine uymamakta, onu oluşturan ilkeleri kasıtlı olarak ya da farkına varmadan bozabilmektedir. Öykülerde iki şekilde ortaya çıkabilen bu durum, yazar tarafından gülmece aracılığıyla kişileri, çevrelerini ve birbirleriyle olan ilişkilerini eleştirmek amacıyla kullanılmaktadır.

A. Konuşmacıların toplumsal uzlaşmalara ve göreneklere uyum sağlayabilme amacıyla ya da nezaket icabı işbirliği ilkesinin gereklerini (nicelik, tarz, nitelik ve bağıntı ilkeleri) farklı yönlerde değiştirmeleri ya da bozmalarıdır. (Violation)

B. Konuşmacıların düşüncelerini dolaylı bir biçimde anlatmak için başvurdukları dolaylı söylemler (indirect speech acts) (Erden, 2002:169).

Esendal'ın öyküsünde Faik Efendi'nin çevresindekilere yalanlarını inandırmak amacıyla başlattığı on iki diyalogun on ikisinde de, kendisiyle karşısındaki kişiler arasında gerçekleşen karşılıklı konuşmalarda işbirliği

ilkesine uyulmamaktadır. Bu durum aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

(a) Faik Efendi, mahalle kahvesinin önünde, konuştuğu kişilere İstanbul'daki son zelzeleyle ilgili olarak gerektiğinden fazla bilgi vermektedir ve bu bilgiler doğru değildir. Bir başka deyişle doğruluğuna inanmadığı şeyleri söylemektedir (nicelik ve nitelik ilkelerinin bozulması). Bu ilkeler son paragraf dışında her diyalogda bozulmuştur; çünkü her diyalogda Faik Efendi yalanını sürdürmektedir. Sadece son konuşmasında inandığı şeyleri söylemektedir:

ÖRNEK 9:

Bırakmıyorsunuz ki, insan tatlı tatlı anlatsın, hemen pazarlığa girişiyorsunuz. Haydi, artık vakittir. Ben daha gidip çocukları komşudan alacağım. Anahtar bendedir. Onlar sonra kapıda kalırlar (Esendal, 2000:96).

ÖRNEK 10:

-Ben, diyor, hareket olurken Eminönü'nde idim. Feyzi Bey, Allah sizi inandırсын, o Yenicami minareleri yok mu birbirine dokunuyor ayrılıyor, dokunuyor ayrılıyor, o kaldırım taşları sanki su içinde fasulya kaynar gibi böyle kaynıyordu.

Tramvay beygirlerine baktım, ayaklarını açmışlar oldukları yerde duruyor. O mavnalar da ne kadar yemiş varsa hepsi dansa kalkmış. Herkes köprüye koştu, ben de koştum. Köprünün üstüne gelen yığıldı, hilafsız beş yüz bin kişi vardı (Esendal, 2000:92).

ÖRNEK 11:

Biraz durdu. Sonra işe az daha tav vermiş olmak için,

-Feyzi Bey, Feyzi Bey, dedi, bu, kahvede durup hesap halletmek değil, can pazarı kardeşim, herkes kendi başının derdine düşmüş...

Denize düşen yılanı sarılır.

Feyzi Bey gülümsedi:

-Yok hacım, dedi, elbet dediğin doğrudur. Sen yalan söyleyecek değilsin ya' Ben latife ettim.

Dinleyenlerden biri,

-Öyledir, öyle, dedi, Faik'in hakkı var. (Esendal, 2000:94)

Faik Efendi, karşısındaki konuşmacıyı ikna edebilmek açısından sürekli yalan söylemektedir. Feyzi Bey ise, Faik Efendi'nin başından beri yalan söylediğini çok iyi bilmekle beraber, "Yok hacım, dedi, elbet dediğin doğrudur. Sen yalan söyleyecek değilsin ya. Ben latife ettim" gibi doğruluğuna inanmadığı şeyleri söylemektedir. Yukarıda da söylediğimiz gibi "nitelik ilkesi", konuşmacının doğruluğuna inandığı şeyleri söylemesini öngörmektedir. O halde bu paragrafta nitelik ilkesi bozulmuştur. Ayrıca Faik Efendi'nin konuşmasında bir belirsizlik vardır, bir başka deyişle konuşma net ve düzenli

değildir. Bu durumda “tarz ilkesi” de bozulmuştur.

ÖRNEK 12:

Sustular. Faik Efendi biraz bozulmuş, bir cıgara çıkardı:

-Rüstem, bir ateş, diye kahveci çırağına bağırdıktan sonra lakırdıyı olduğu yerde bırakmak isteyerek,

-Ben, dedi, yalan söyleyecek değilim ya, gözümle gördüm. Ana baba günü, muhalakallah... diyelim, hadi ben yanılıyorum, beş yüz bin olmasın iki yüz bin de olmasın; yüz bin kişi vardı ya? Yüz bin kişi az mı? (Esendal, 2000:94).

ÖRNEK 13:

- Neye, şaştınız?

- Köprünün üstü bu kadar adam aldığına...

- Canım, o kargaşalıkta saydınız mı?

- Saymadık ama, her halde vardı... Canım köprünün üstünde kaç kişi var, insan bunu görmez mi?

Yukarıdaki bu iki örnekte de nitelik ilkesi bozulmuştur. Diyalogların hepsinde de sözcelerin içerikleri durumsal bağlama uygun düşmektedir; çünkü konuşmacılar farklı anlamlar içeren sözcelere başvurmamaktadırlar. Öyküde geçen tüm diyaloglarda, Faik Efendi söylediklerine inandırmaya, diğerleri de bu yalanları ortaya çıkarmaya uğraşmaktadırlar. Bu durumda “bağıntı ilkesi”ne uyulmuştur.

4. Öykü içindeki karşılıklı konuşmalarda gülmece ve eleştiri özelliği taşıyan bölümleri oluşturan düzsöz ve edimsözlerin saptanıp betimlenmesi

Esendal’ın öyküsündeki karşılıklı konuşmalarda işbirliği ilkesine uyulmamaktadır. Faik Efendi’nin yalana varan abartılı konuşmaları ve karşısındaki konuşmacıların bunu fark edip Faik Efendi’yle pazarlığa girişmeleri, sonunda Faik Efendi’nin ‘beni saracaklar’ korkusuyla pes edip akla mantığa daha uygun bir şeyler söylemesi ve sitem ederek gitmesi şeklinde ortaya çıkan bu durum öykünün gülmece ve eleştiri içeren yönlerini vurgular:

ÖRNEK 14:

- Ya! dedi. Böyle şeye inanmak olur mu? Biz de o zaman inanmamıştık. Ancak Remzi Efendi’nin buyurduğu gibi bir hikmet var ki, duruyor. Remzi Efendi derin derin içini çekerek:

- Ya, hikmet, dedi... Ondandan sonra iki kişi de içlerini çekerek, acıklı, acıklı:

- Dünya bu... dediler. Yeniden susuldu. Faik Efendi biliyor ki saracaklar, hem de fena saracaklar. Biraz durduktan sonra, dayanamayarak,

- Yok, ama, dedi, valla saracaksınız... Olmaz ki... İnsanı lakırdı ettiğine de pişman edersiniz. Feyzi Bey, canım, valla sen yapıyorsun.

- Benim bir şey dediğim var mı?

- Ben bilirim, dedi, sen yüz bin kişiye razı oluyor musun?

Feyzi Bey başı ile “olmam” diye işaret etti. Faik Efendi “yetmiş bine” diye sordu. Feyzi Bey gene razı olmadı.

- Peki, elli bin kişiye diyeceğin, yok ya!

Feyzi Bey gülerek,

- Hacım, dedi, namuslu bir iş yapalım. Bir kere on bin de, sonra görüşelim.

- Ne? Dünyada olmaz. En aşağıdan yirmi bin kişi vardı.

İmamın oğlu dedi ki,

- Faik ağabey, oldu olacak, gel şu şeytanın ayağını kır. Bu oldu artık...

- On bin desem, Feyzi Bey kabul edecek mi?

Feyzi Bey,

- Yok! dedi. On bin dersin alt yanını görüşeceğiz. Belki benim de sözüm var!

- Öyle ise ben de demem.

İmamın oğlu dedi ki,

- Demezsin ama, sonra sarakadan kurtulamazsın. Biliyorsun ya! Hem iş yalnız bu kadar değil, kaldırım taşlarını kaydattın, minareleri oynattın; bunların hepsi hesaba çekilecek. Bak, sen bilirsin!

Faik Efendi, yeniden Feyzi Bey’e,

- Ama canım, dedi bu kadar da olmaz. Artık siz de büsbütün budala hesabına koydunuz. Ben bu kadar şeyi kestiremez miyim? Ne sanki, on bin kişi de yok mu idi?

Feyzi Bey gülerek dedi ki,

- Hacım, gel beş binde uyuşalım. Ben biraz fedakarlık etmiş olurum ya! Neyse zarar etmez, sen yabancı değilsin. Dört bin sekiz yüz metre yerde beş bin adam, az şey değildir.

Faik Efendi hepsinin yüzüne ayrı ayrı baktıktan sonra dedi ki,

- Razı olurum ama, bir şartla... Sarmayacaksınız.

- Sarmayız, dediler.

- Öyle ise, beş bin olsun.

- Pekala, razı olduk. Minarelerin oynadıklarını, kaldırımların kaydıklarını sana bağışladık (Esental, 2000:95-96).

Faik Efendi, öykünün sonuna kadar deprem sırasında köprünün üzerinde

olabileceğinden çok daha fazla insan olduğunu inandırmaya çalışmakta, fakat karşısındaki konuşmacılar da buna karşı çıkmakta ve hep bir ağızdan durumu düzeltmeye çalışmaktadırlar.

SONUC

Amaç bölümünde de değindiğimiz gibi, Memduh Şevket Esendal, öykülerinde, konu olarak, toplumdaki farklı meslek ve kesimlerden olan sade insanların kişiliklerini, ruhsal durumlarını ve günlük yaşamlarını seçmiştir. “Pazarlık” adlı öyküsünün konusunu da, yine sıradan insanların ilişki biçimleri oluşturmaktadır. Faik Efendi, sevecen bir bakış açısıyla değerlendirilmiş, gülünç yönleri hoşgörüyü okuyucuya sunulmuş, Faik, Feyzi, Remzi ve Rıza Beylerin kişiliğinde, onların toplumda simgeledikleri gerçek insanlar okurla buluşturulmuştur.

“Pazarlık” da Esendal’ın diğer öyküleri gibi dinamik bir yapıya sahiptir. Çünkü öykü, öykü kişilerinin karşılıklı konuşmalarına dayandırılmıştır. Bir başka deyişle diyaloglar öyküyü hareketli, dinamik, sürükleyici ve akıcı kılmıştır. Gerçekten de Esendal, öykülerinde sıradan insanların günlük yaşantılarını, aşırılığa kaçmadan, yalın, sıcak bir dille anlatmıştır. Halkın dilini ve yaşayışını çok iyi bildiği öykülerindeki dil kullanımlarından ve seçtiği kahraman tiplerinden anlaşılabilir. Bu dili ve yaşayış biçimini ustalıkla yazıya dökmüştür.

Bu karşılıklı konuşmalar, olağan ve günlük konuşma dilinden örnek alınarak dizgeselleştirilmiştir. Bu konuşma dili de, öykü kişilerinin kendileri gibi sade, berrak ve anlaşılırdır. Öykünün bütününde etkin olan dizgesel ve bütüncül bir yapı ve düzen bulunmaktadır. Ancak öyküdeki bu yapıyı karşılıklı konuşmalar oluşturmaktadır. Bu karşılıklı konuşmaların her birinin de kendine özgü, ayrı ve dinamik bir yapısı ve düzeni vardır. İşte bu düzeni, dilbilimin önerdiği yöntemler doğrultusunda ele almak, yazarın biçimini dizgesel ve nesnel olarak betimleyebilmek özel bir önem taşımaktadır.

Esendal’ın “Pazarlık” adlı öyküsündeki karşılıklı konuşmaların hiçbirinde, özellikle başkisi Faik Efendi’nin, karşılıklı işbirliği ilkesinin kurallarına uymadığı, yalanlarına, bir başka deyişle abartılı konuşmalarına diğer kişileri inandırabilmek için de bilerek bu kuralları bozduğu görülmüştür. Kuralların bu şekilde bozulması ise, karşılıklı konuşmaların konudan ve amacından saptırılarak gülünç bir hale getirilmesiyle sonuçlanmaktadır. Yani kuralların bozulması öyküyü komik kılmaktadır. İşte Esendal’ı Esendal yapan ve onu farklı kılan da bu yöntemdir.

KAYNAKÇA

Erden, Aysu. (2001). “*Dilbilimsel Eleştiri: Yazınsal Metinlerde Yaratıcılığa Biçembilimsel Yaklaşım*”: Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Dergisi, Dilbilimsel Eleştiri Özel Sayısı, sayı:105.

Erden, Aysu. (1998). *Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Erden, Aysu. (2002). Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri. İstanbul: Gendaş Yayınları.

Hengirmen, Mehmet. (2000). "Pazarlık". 2000 Yılında Türk Öykü Antolojisi I. Ankara: Engin Yayınları.

Nesin, Aziz. (1973). Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı. İstanbul: Akbaba Yayınları.

ÖZET

Bu çalışmada, Memduh Şevket ESENDAL'ın "Pazarlık" adlı kısa öyküsü, Grice'in önerdiği dilbilimsel yöntemle göre incelenmiş ve Esendal'ın biçemi betimlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Grice, Memduh Şevket ESENDAL, Pazarlık, kısa öykü, dilbilimsel yöntem, karşılıklı konuşma.

ABSTRACT

In this study, "Pazarlık", Memduh Şevket Esendal's short story, was examined according to linguistic method, proposed by Grice and Esendal's style was described.

Key words: Grice, Memduh Şevket ESENDAL, Pazarlık, short story, linguistic method, dialogue.